

De kracht van reflectie

Een sleutel voor de ontwikkeling van leraren

Fred Korthagen
Ellen Nuijten

Boom

Inhoudsopgave

Voorwoord	9
1 Inleiding: Een verkenning van het begrip reflectie	11
1.1 Het thema reflectie	11
1.2 Niet elke vorm van reflectie levert evenveel op	14
1.3 Een grondiger reflectie	15
1.4 Vijf stappen	16
1.5 Het belang van reflectie	18
1.6 Leeswijzer	22
1.7 Kernpunten van dit hoofdstuk	23
1.8 Verdieping en wetenschappelijke verantwoording	25
2 Werken met het reflectiemodel	33
2.1 Gedragsgerichte en betekenisgerichte reflectie	33
2.2 Bespreking van de reflectiestappen	34
2.3 Het vakje 'context'	40
2.4 De reflectiestappen zijn in allerlei situaties bruikbaar	41
2.5 Verbindingen leggen met professionele kaders	43
2.6 Een uitgebreide vorm van reflectie	46
2.7 Verkorte reflectie	46
2.8 Leren reflecteren	47
2.9 Reflectie-in-actie	48
2.10 Kernpunten van dit hoofdstuk	49
2.11 Verdieping en wetenschappelijke verantwoording	51

3	Het begeleiden van reflectie	55
3.1	Coaching bij reflectieprocessen	55
3.2	Coachen bij stap 1: helpen creëren van een geschikte leerervaring	58
3.3	Coachen bij stap 2 (terugblikken)	60
3.4	Coachen bij stap 3 (bewustwording van essentiële aspecten)	64
3.5	Coachen bij stap 4 (alternatieven ontwikkelen en daaruit kiezen)	67
3.6	De overgang van stap 4 naar stap 5	68
3.7	Coachen bij stap 5 (uitproberen)	69
3.8	Extra vaardigheden	70
3.9	Kernpunten van dit hoofdstuk	72
3.10	Verdieping en wetenschappelijke onderbouwing	74
4	Ondersteunen van reflectie bij collega's of medestudenten	77
4.1	Collega's leren van elkaar	77
4.2	De vormgeving van collegiale leergroepen	80
4.3	De rol van de opleider/begeleider	85
4.4	Digitale hulpmiddelen	88
4.5	Voortgangscntrole, bijsturen en beoordelen	90
4.6	Valkuilen	91
4.7	Kernpunten van dit hoofdstuk	93
4.8	Verdieping en wetenschappelijke verantwoording	94
5	Kernreflectie	99
5.1	Verdieping van reflectie	99
5.2	Het ui-model	102
5.3	De principes van kernreflectie	110
5.4	Krachtgericht coachen	116
5.5	Kernpunten van dit hoofdstuk	118
5.6	Verdieping en wetenschappelijke verantwoording	120
6	Instrumenten en werkvormen voor reflectie	125
6.1	Inleiding	125
6.2	Basisinstrumenten om reflecties te ondersteunen	126
6.3	Werkvormen voor reflectie in groepen	134
6.4	Instrumenten en werkvormen gericht op specifieke thema's	141
6.5	Reflecteren met beelden	144
6.6	Digitale instrumenten	150
6.7	Instrumenten en werkvormen gericht op de persoon van de leraar (kernreflectie)	151

6.8	Slotopmerkingen	156
6.9	Kernpunten van dit hoofdstuk	156
6.10	Verdieping en wetenschappelijke verantwoording	158
7	Leren reflecteren in de lerarenopleiding	163
7.1	De zoektocht naar een effectieve aanpak	163
7.2	Een theoriegestuurde benadering versus een realistische benadering	164
7.3	De eerste fase in het leren reflecteren: kennismaking met het leren van ervaringen en met reflectie	166
7.4	Opleidingsprincipes voor het leren reflecteren	175
7.5	Wat vraagt een realistische aanpak van de opleider?	177
7.6	Een leerlijn voor reflectie	180
7.7	De tweede fase: werken met reflectie-instrumenten en systematisch ondersteunen van een ander bij reflectie	181
7.8	De derde fase: introductie van kernkwaliteiten en het ui-model	184
7.9	De vierde fase: integratie in de praktijk van het leraarschap	188
7.10	De relatie tussen het opleidingsinstituut en praktijkscholen	189
7.11	Professionalisering van opleiders en coaches	192
7.12	Kernpunten van dit hoofdstuk	193
7.13	Verdieping en wetenschappelijke verantwoording	195
	Referenties	199
	Beeldverantwoording	209
	Lijst van schema's en figuren	211
	Lijst van werkvormen	213
	Lijst van voorbeelden	215
	Lijst van oefeningen	217
	Register	219
	Over de auteurs	223

Voorwoord

Het leraarschap levert een schat op aan verschillend gekleurde ervaringen. Hoe kunnen leraren deze ervaringen zo benutten dat ze sterkere professionals worden? Wij willen met dit boek laten zien dat reflectie daarbij een sleutelbegrip is, dat systematiek en inspiratie in leerprocessen kan geven. Door te reflecteren krijgen leraren nieuwe inzichten en handelingsmogelijkheden.

Reflectie krijgt al jarenlang aandacht in de opleiding van leraren en andere professionals. Daarbij vinden veel mensen houvast in het reflectiemodel en het ui-model van Korthagen. Tegelijkertijd worden in lerarenopleidingen ook verschillende problemen rond het reflecteren zichtbaar. Opleiders vinden de reflecties van hun studenten bijvoorbeeld te oppervlakkig en sommige (aanstaande) leraren vinden het schrijven van reflectieverslagen vervelend of nutteloos.

Deze problemen gaan ons aan het hart, omdat het anders kan: er zijn in de loop der jaren vele inzichten en aanpakken ontwikkeld die reflectie concreet en inspirerend maken. Omdat die niet bij iedereen bekend zijn, hebben wij dit boek geschreven. Het laat concrete werkwijzen zien waarvan aangetoond is dat ze mensen enthousiast maken voor reflectief leren en hen helpen om een sterkere professional te worden. We beschrijven ook hoe het leren reflecteren opgebouwd kan worden in de lerarenopleiding en hoe de ontwikkeling van persoonlijke professionaliteit aandacht kan krijgen.

Dit boek steunt op het werk van vele collega-opleiders en -onderzoekers. Het zijn er te veel om hen allemaal te vermelden. Een aantal mensen noemen wij met name, omdat zij ons belangrijke feedback gaven tijdens de totstandkoming van dit boek. Dat zijn Corrinne Dekker, Chris Hazelebach, Godelief Riddersma, Lumanda Snoek, Marissa Westveer, Heleen Wientjes en Tiemen Zijlstra.

Wij bedanken Leanne Digne-Asbreuk, Wendy Beers en hun collega's van uitgeverij Boom voor hun vertrouwen in ons werk en hun meedenken over dit

boek. Onze dank gaat ook uit naar onze vele (oud-)cursisten, studenten en coachees. Door het werken met hen hebben wij de aanpakken kunnen ontwikkelen die we beschrijven.

Wij hopen dat dit boek een inspiratiebron is voor een nieuwe blik op reflectie en dat het voor de lezer deuren opent naar uitdagende en vruchtbare manieren van werken en leren.

Fred Korthagen en Ellen Nuijten, januari 2019